

SEBESTYÉN J. Attila

GAZDÁLKODÓ SZERVEZETEK BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYÉBEN

A tanulmány a megye gazdálkodó szervezeteinek jövőbeli állapotára, illetve a megye gazdaságának egészére vonatkozó legfőbb tényezők és szempontok alapján nyújt átfogó és tényszerű jellemzést. Az elemzés legfőbb szempontjai a tulajdonviszonyok, a jövedelmezőség, a külkereskedelmi tevékenység, valamint a kapacitás- és létszámkihasználtság voltak.

A gazdasági szervezetek ágazatonkénti és területenkénti megoszlása BAZ megyében az ötven fő fölötti vállalkozásokat figyelembe véve reprezentatív mintavétel alapján a következőképpen alakul:

- A gazdasági társaságok közel egyharmada, (32,4%-a) jut Miskolc és környékére. Ezen belül is a vendéglátó- és kereskedelmi, továbbá az építőipari és szállítási tevékenységet folytató cégek a dominánsak.
- A gazdasági társaságok 20,8%-a található a Bodrogmenti régióban. Itt a bányászati és a hozzá kapcsolódó tevékenységet folytató cégek fele található meg megyei szinten, továbbá az építőipari vállalatok harmada (33,3%-a).
- A délborsodi régióban és a Sajó völgyében a vállalkozások közel megegyező hányada van (15,3%). Míg az előbbi régióban a mező-, vad- és erdőgazdálkodás a meghatározó (27,7% megyei szinten), addig az utóbbira a szállítással, a távközléssel és az ingatlankezeléssel foglalkozó vállalkozások a jellemzőek.
- A gazdasági társaságokkal legritkábban ellátott régiók a megyén belül a Bódva völgye és a Hernád völgye. A két régióra együttesen a vizsgált vállalati kör 16,3%-a jut. Itt zömében erdő- és vadgazdálkodással foglalkozó cégek működnek.

A megyei adatokat összevetve az országos adatokkal a legjelentősebb eltérés a bányászat területén található. Itt ugyanis közel háromszor (2,8) nagyobb a vállalatok sűrűsége az országoshoz képest. A megye jelentősen elmarad az országos átlagtól a feldolgozóipar, az építőipar és a szállítás területén, a lemaradás mintegy 35–40%-os. A többi ágazati szektor aránya megfelel az országos szinteknek, jelentősebb eltérés nem tapasztalható.

Az ágazatokat megyei összesítésben vizsgálva a reprezentatív minta alapján arra a konklúzióra juthatunk, hogy a gazdasági társaságok közel 1/3-a a feldolgozóiparban érdekelt (28,2%-kal), ezt követi a mező-, vad- és erdőgazdálkodás 21,8%-kal.

Kereskedelemmel a vizsgált vállalatok 14,4%-a foglalkozik, míg az építőipar aránya 8,3%.

A gazdasági szervezetek tulajdonviszonyai

A gazdasági társaságok tulajdonviszonyainak vizsgálatát a következő bontásban vizsgáltam:

- állami,
- önkormányzati,
- magán-belföldi,
- magán-külföldi,
- egyéb.

□ Állami tulajdon

Az állami tulajdon aránya BAZ megyében a reprezentatív minta alapján 18,5%. Ezen belül száz %-os állami tulajdonban a vizsgált cégek 10,2%-a található, ami az összes állami érdekeltségű gazdasági társaság több mint a fele. A többségében állami tulajdon részaránya a megyén belül 3,2%, míg egyéb állami tulajdon a megvizsgált vállalatok 5,1%-ában fedezhető fel.

Területi bontásban vizsgálva az állami tulajdon mértékét azt találjuk, hogy Miskolcon és környékén, valamint a Sajó völgyében található a száz %-os állami tulajdonban lévő cégek közel 90%-a. Az előbbi régióban 45,5%, míg az utóbbiban 40,9% ez az arány. Csak a Bódva völgyében nem találunk száz %-os állami tulajdoni társaságot. A többségi állami tulajdonú társaságok is az említett régiókban találhatók.

□ Önkormányzati tulajdon

A regisztrált vállalati kör 17,6%-ra jelzett önkormányzati tulajdont, aminek a fele száz %-os részesedésű, míg a másik fele 50%-nál kisebb részesedést mutat. Az ötven-száz % közötti arány elhanyagolható.

Általános jellemzőnek mondható el, hogy az önkormányzatok vagy teljes egészében birtokolnak egy gazdasági társaságot, vagy ötven %-nál kisebb tulajdonrészrel rendelkeznek az esetek döntő hányadában.

Területi bontásban az önkormányzati tulajdon jelentős része Miskolcon és környékén, valamint a Sajó völgyében található.

□ Belföldi magántulajdon

A belföldi magántulajdon dinamikus fejlődését figyelhetjük meg országos és megyei szinten is a rendszerváltást követő években, a privatizációs folyamat kibontakozása és az aktív vállalatalapítási tevékenység következtében. BAZ megyében a gazdasági társaságok több mint fele belföldi magántulajdonban van. Ezen belül is meghatározó a száz %-os és a többségi tulajdonrész. Az előbbi aránya 27,8%, míg az utóbbié 10,6%.

Kutatásaim alapján azt találtam, hogy teljes mértékű belföldi magántulajdon a Bodrogszerény régióban található megyei szinten a legnagyobb arányban, 26,7%-kal (ennek egyik oka, hogy a régióban a gazdasági társaságoknak már eleve 42,3%-a volt magántulajdonban, azaz magánkezdeményezésből alakított vállalkozás volt, és az esetek húsz %-ában a privatizáció már befejeződött), míg

a legkisebb – öt %-os részesedés a Bódva völgyére jutott. A többségi és egyéb belföldi magántulajdonlás legkisebb mértéke Miskolc és környékén tapasztalható.

□ Külföldi magántulajdon

A tőkehiánnyal küzdő megye gazdasági problémáinak megoldásában hathatós segítséget nyújthatna a külföldi tőke. A külföldről érkező tőke azonban, úgy tűnik, meglehetősen tartózkodó a megye irányában, a néhány kétségtelenül jelentős külföldi tőkével működő vállalkozás létrejötte ellenére. A megye részesedése a külföldi érdekeltségű vállalatok (1993-tól az újonnan alakultak) országos számából 1991. és 1996. között végig három % alatt volt – miközben pl. a megyei népesség aránya az ország teljes lakosságából hét % feletti. A befektetett tőke aránya 1993-tól kezdődően még ennél is jelentéktelenebb, 0,6-0,8%-os.

A megyében a külföldi tőkebefektetések mértéke évről-évre csökken. Ezt jelzik az újonnan alakult külföldi érdekeltségű cégek egyre kisebb összértékű befektetései. 1994-ben az új befektetések értéke már a háromszáz millió Ft-ot sem érte el. Sajnálatos módon a teljes beérkezett külföldi tőke (adott évi és kumulált) értékének évről-évre való összehasonlítására a jelenlegi magyar statisztikai bázis nem alkalmas. Kutatásaim szerint a megyében eszközölt külföldi tőkebefektetések együttes értéke 1996. év végén 27 milliárd Ft-ot tett ki.

A külföldi tőke ágazati vizsgálata

A külföldi befektetők érdeklődése a megye különböző befektetési lehetőségei iránt meglehetősen hullámzó képet nyújt. (Ez nem is csoda, hiszen – tekintettel a megyébe érkező tőke csekély mennyiségére – egy-két jelentősebb befektetés teljesen meg tudja változtatni a befektetések értékének ágazati megoszlását.) A kezdetekre az ipari befektetések preferálása volt a legjellemzőbb, 1991-ben pl. az iparba irányult a külföldi tőke 97%-a. Az iparon belül a vegyipar, a kohászat és az élelmiszeripar bizonyult a legvonzóbbnak. Ekkor vált külföldi érdekeltségűvé többek között a Szerencsi Cukorgyár Rt, az Intercsokoládé Kft. és az 51%-ban belga érdekeltségű Borsodi Sörgyár Rt. 1992-ben a befektetett külföldi tőke össz nagysága alapján viszont leginkább a feldolgozóipar vonzotta a tőkét, az adott évben újonnan alakult cégekbe befektetett külföldi tőke csaknem harminc %-át. A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat területén

mindössze három új vállalkozás alakult, viszont rájuk esett a beérkezett tőke több mint huszonöt %-a. 1993-ban már a mező-, vad-, erdőgazdaság és halászat bizonyult a legke-csegtetőbb ágazatnak, az újonnan alakult cégekbe beérkezett külföldi tőke több mint ötvenöt %-ával. A feldolgozóiparba ebben az évben az újonnan alakuló cégekbe érkező külföldi tőkének csak egynegyede érkezett, így a rangsorban a második helyre csúszott vissza. Növekedett a kereskedelmi célú befektetések forintösszege, valamint még inkább a beérkezett össztóke menynységből való részesedése. 1993-ban megjelentek a külföldi befektetők az ingatlanügyletek területén. Feltűnő, hogy a potenciálisan igen kedvező idegenforgalmi adottságok ellenére a vendéglátóiparnak igen kis vonzereje van a megyében.

A külföldi működőtőke 65%-át az iparba, húsz %-át különböző szolgáltatásokba, hét-hét %-át pedig kereskedelmi, illetve vendéglátóipari vállalkozásokba fektették.

A külföldi tőkebefektetésekre ható specifikus megyei tényezők

A megye kelet-magyarországi fekvése elsősorban azoknak a nyugati befektetőknek jelenthet előnyöket, akik az ún. „hídszerp” kihasználására törekszenek, azaz Kelet-Magyarországon keresztül készülnek távolabbi kelet-európai piacokra bejutni, kihasználva a szomszédos országokhoz képest relatíve fejlett infrastrukturális hálózathoz fakadó előnyöket. A megye infrastrukturális ellátottsága bizonyos területeken erre lehetőséget is kínál, egyes területeken viszont kifejezetten hátrányos. A külföldi tőke szempontjából nagy vonzerejű lehetne az országos viszonylatban kiemelkedő telefonellátottság, ami egy három évvel ezelőtti végrehajtott nagyszabású fejlesztés eredménye. Jónak tekinthető a gázzal való ellátottság is. A kulcskérdést azonban a megye fizikai megközelíthetősége, pontosabban megközelíthetlensége jelenti.

A külföldi magántulajdon részesedése a vizsgált gazdasági társaságok körében 15,7%. A külföldi tőke általában többségi részesedést szerzett a megyében befektetett cégeknél. Ennek aránya a külföldi magántulajdon közel fele. A teljes mértékű tulajdonlás a társaságok 25%-ánál figyelhető meg.

A megye régiói közül a külföldi tőke Miskolcot és környékét, valamint a Bodrog mentét preferálta. A Bódva völgyében nem mutatható ki számottevő külföldi tulajdonlás.

Privatizáció

A privatizációt érintő kérdőíves kutatásaim alapján is a magántulajdon nagyarányú térnyerésére következtethetünk. Az ötven fő fölötti vállalkozások megyei szinten egynegyede már eredendően magántulajdonban volt, míg negyven százalékánál már befejeződött a privatizációs eljárás. Előkészítés alatt van a vállalatok 9,7%-a, míg 7,4%-nál a magánosítás már folyamatban van. A gazdasági társaságok 14,0%-nál nem tervezik a privatizációt rövid távon. A régió vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy Miskolc és környéke, továbbá a Bodrogmente régióban a legnagyobb mértékű a befejezett privatizációs ügyletek aránya, valamint az előbbi régióban a vállalatok 56,3%-nak magánosítása folyamatban van. Nagymértékben kimarad a privatizációból a Bódva völgye és a Hernád vidéke.

Az MRP privatizációs program folyamán a dolgozóknak juttatott vállalati tulajdon aránya a gazdasági társaságokból a megyében 10,2%, melyből egyértelműen Miskolc és környéke dominanciája tűnik ki.

A jövedelmezőség alakulásának vizsgálata

Arra a kérdésre, hogy '94-hez képest hogyan alakult a vállalkozások eredménye, a következő válaszokat kaptuk:

- A vállalkozások közel 60%-a úgy ítélte meg, hogy javult helyzete '94-hez képest.
- Egyforma arányban nyilatkoztak arról, hogy nem változott vagy romlott.

Ágazati szinten a mezőgazdaságban tevékenykedő vállalkozások helyzete átlagon felüli mértékben javult. Az építőiparban '95-re az eredményesség csökkenése észlelhető. A vállalatok 44%-ánál javult némileg az eredmény, míg negyven %-ánál romlott, a maradéknál nem változott.

Területi bontásban vizsgálva a délborsodi régió a legdinamikusabb javulást mutatja – itt a vállalkozások 84,8%-ának javult a helyzete. Átlagos javulás figyelhető meg a Miskolc és környéke, és Bodrogmente vállalkozások esetében. A Sajó, a Bódva és Hernád völgyében csupán a vállalkozások 40-45%-ának javult a helyzete, a többi úgy ítélte meg, hogy nem változott vagy éppen ssgál romlott.

Az 1996-os évet összevetve az 1995-ös évvel azt tapasztalhatjuk, hogy ebben az évben a vállalkozások kevesebb mint a felének (45,5%) javult az eredménye, míg közel 18%-nak romlott e mutatója.

Ágazati szinten a feldolgozóipar és az egyéb közösségi kategóriába sorolt cégek helyzete javult, s itt a vállalkozások 52%-ánál javult az eredményességi mutató. Az építőiparban ez az arány csak 33%. A megkérdezettek negyven %-a állította, hogy romlott a helyzete. A mezőgazdaság területén a vállalkozások több mint a felének nem változott, vagy éppen romlott a helyzete.

Területi bontásban vizsgálva a Bódva völgyében tevékenykedő vállalkozások esetében mutatható ki átlagon felüli javulás. Ebben a régióban volt csak tapasztalható, hogy a megkérdezett vállalkozások egyikénél sem romlott az eredményesség a '95-ös évhez képest. A legnagyobb visszaesés a Hernád völgyében működő cégek esetében tapasztalható, itt a vállalkozások egyharmada nyilatkozta azt, hogy romlott a gazdasági helyzete. A többi régió nem mutat jelentősebb eltérést a megyei átlagtól.

A kapacitáskihasználtság

A kapacitáskihasználtságot vizsgálva az érintett reprezentatív mintából azt állapíthatjuk meg, hogy némi elmaradás mutatható ki az országos átlaghoz képest. Ez többek között abból adódik, hogy a minta csak az ötven fő feletti vállalatokat vizsgálta, valamint abból is, hogy a cégek sok esetben nincsenek tisztában a saját kapacitásuk kihasználtságával. Gyakran alábecsülik teljesítményeiket, illetve a nagy vállalatok esetében nem lehet pontosan megállapítani a kapacitás maximális értékét. A válaszokból az derül ki, hogy BAZ megyében az ötven fő feletti vállalkozásoknak egynegyede száz %-os kapacitáskihasználtságon, míg kilencven %-os kapacitás felett a vállalatok közel hatvan %-a működik. Hetven % fölötti kapacitás-kihhasználtságon a vizsgált vállalatok 83%-a teljesít.

Ágazatonként vizsgálva teljes (száz %-os) kapacitáskihasználás a legnagyobb mértékben a szállítás, reklámozás, posta, távközlés és az építőipar területén figyelhető meg: 44,4%, illetve 38,9%-ban. A legnagyobb elmaradás e téren a feldolgozóiparra és a mezőgazdaságra jellemző. A feldolgozóipar húsz %-a ötven % alatti kapacitás-kihhasználtságú szint alatt működik, míg a mezőgazdasági ágazat nyolc %-a található e kategóriában.

A BAZ megyei vállalkozások kereskedelmi kapcsolatainak vizsgálata

Azzal a kérdéssel, hogy „Az önök vállalata/társasága mely piacokon, milyen arányban értékesíti termékeit,

szolgáltatásait?” arra akartunk választ kapni, hogy a BAZ megyében működő vállalkozások mennyire használják ki térségbeli/földrajzi adottságaikat. Belföldre szállítanak-e vagy külföldre, és azon belül hova?

Megyei szinten azt találjuk, hogy az ötven fő feletti vállalkozások többsége (61,1%) teljes mértékben a belföldi piacok adta lehetőségeket használják ki, és nem értékesítik termékeiket vagy szolgáltatásaikat a külföldi piacokon.

A rendszerváltást követően a vállalkozások külpiazi irányultságai gyökeresen megváltoztak. Míg a rendszerváltás előtt a keleti piacok jelentették a külkereskedelmi kapcsolatok döntő hányadát, a rendszerváltás után a nyugati orientáltság lett a domináns. Ennek az lett a következménye, hogy egyik napról a másikra elvesztettünk egy nagy felvevőképessegű piacot, aminek a visszahódítása az évek múlásával egyre nehezebb, mivel az így keletkezett piaci rést a nyugati befektetők azonnal kihasználták – ezzel egyre erősebb piacra lépési korlátot állítva fel.

A külkereskedelem relációnkénti elemzésekor célszerű a nagyvállalatokat különválasztani a számtalan újonnan alakult kisvállalkozástól. Az előbbieket helyzetét alapjaiban rázta meg a KGST-piac összeomlása, mivel ennek következtében korábbi stabil partnereiket túlnyomórészt elvesztették. Az újak megtalálása pedig számos nehézségbe ütközik, és iparáganként változó képet mutat. A nagyvállalatok egy részének – pl. a vegyiparban – sikerült nyugati partnereket találnia, illetve a privatizáció során leválasztott, és részben vagy teljes egészében külföldi tulajdonos kezébe került gyáregységek termékei nyugati piacokon találnak vevőre. Néhány újonnan alakult vegyes vállalkozás is bonyolít le jelentősebb nyugati exportot.

A nyugati piacorientáltság és a keleti piacok elvesztése az általunk vizsgált vállalati körben is szemléletesen kitűnik. A cégek 5,1%-a értékesít kizárólag külföldre, de ezek közül egy sem irányul a volt KGST országokba. Termékeik döntő többségét is csupán a vállalkozások kevesebb, mint egy %-a értékesíti ezen piacon. A Sajó-, a Bódva-, a Hernád völgyében és Dél-Borsodban egyáltalán nem találunk olyan vállalkozást, amelyek a termékeik vagy szolgáltatásaik több mint 80 %-át az említett piacokon értékesítették.

A volt KGST-országokkal való külkereskedelem terén a legnagyobb aktivitást mutató ágazat a feldolgozóipar. A KGST országokkal ellentétben az EU tagállamai bizonyulnak a legvonzóbb értékesítési piacoknak – ide irányul a megye exportjának közel nyolcvan %-a.

A kizárólag termékeiket vagy szolgáltatásaikat külföldre értékesítő vállalatok 90%-a is ezen a piacon keres partnert.

Külkereskedelmi szempontból vizsgálva a legaktívabb régió Miskolc és környéke, valamint a Bodrogmente. Ebben a két régióban található a külkereskedelemmel (EU vonatkozásában) foglalkozó cégek több mint a fele. Ezen kapcsolat területén is a feldolgozóipar játszik jelentős szerepet. Országos szinten harminc %-kal részesedik a külkereskedelemmel foglalkozó cégek arányában – míg a termékek kiviteli és tőkealapján több mint a fele ez az arány. Ez nem meglepő, hiszen BAZ megyében található Magyarország két legnagyobb vegyipari kombinátja, a TVK Rt. és a BorsodChem Rt. A termékeiket teljes mértékben külföldön értékesítő vállalatok döntő többsége bér munkát végez.

Ágazatonként vizsgálva a feldolgozóipari cégek harminc %-a Németországgal, 11%-a Olaszországgal áll

kapcsolatban. Az építőipar legfőbb partnere Németország, Franciaország és a FÁK országai, a vizsgált cégek 75%-a ezen országokkal tart fenn külkereskedelmi kapcsolatot egyenlő, 25-25%-os mértékben. A szállítás, távközlés és posta vonatkozásában a legfőbb partnerek Németországban (25%), Szlovákiában (25%) és Franciaországban (25%) találhatók. A mezőgazdaság legfontosabb partnerei Németország, Olaszország és Szlovákia.

Felhasznált irodalom

- Területi Statisztikai Évkönyv 1990-1996, KSH
Országos Statisztikai Évkönyv 1990-1996, KSH
Ludvig Zsuzsa: Borsod megye gazdasági helyzete, 1994.
Világgaazdasági Kutatóintézet
Humán stratégia és emberi erőforrás fejlesztése. PHARE-kutatás, ME Alkalmazott Közgazdaságtani Tanszék (kézirat)

Én nem ezekről, hanem azokról a hegyekről és völgyekről beszélek, Mr. Sanders.

